

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

136:1 • 2016

Bryr sig svenska historiker om metodfrågor?

DAVID LUDVIGSSON* *Linköpings universitet*

HENRIK ÅGREN** *Uppsala universitet*

Inledning

Det finns en utbredd uppfattning om att historiker bryr sig för lite om metodfrågor. I metodnumret av *Scandia* 2011 skriver exempelvis Ulrika Holgersson och Hanne Sanders att metodiska överväganden har nedprioriterats i förhållande till teoretiska diskussioner. De efterlyser ett konstruktivt samtal om hur man kritiskt arbetar med empiri, vad vi lärt oss av arbetet med gamla typer av källor och hur nya typer av källor ska angripas.¹ De uttrycker alltså implicit att ett sådant samtal saknas. På liknande sätt hävdar de brittiska historikerna Simon Gunn och Lucy Faire att metoddiskussionerna i historisk forskning minskade i samband med den kulturella vändningen: "In large swathes of social, cultural and political history [...] dissertations, theses and books are written with barely a nod towards methodology".² Vi har under lång tid delat uppfattningen att historiker ägnar för lite kritisk uppmärksamhet åt frågor om metod. Det var också skälet till att vi våren 2015 anordnade en workshop om metodproblem i historievetenskapen.³

Naturligtvis är vi medvetna om att en rad historiker gjort viktiga punktvisa insatser genom att exempelvis diskutera aspekter på olika

* Biträdande professor i historia

** Professor i historia

1. Ulrika Holgersson & Hanne Sanders, "Tillbaka till metoden: En framåtblick", *Scandia* 77:2 (2011) s. 15, 13–17.

2. Simon Gunn & Lucy Faire, "Introduction: Why Bother with Method?", i Simon Gunn & Lucy Faire (red.), *Research methods for history* (Edinburgh 2012), s. 1. Gunn och Faire hänvisar också till andra kritiker som utifrån olika utgångspunkter påtalat historikers bristande intresse för metodologi.

3. David Ludvigsson & Henrik Ågren, "Rapport från workshop om metodproblem i historievetenskapen", *Historisk tidskrift* 135:3 (2015) s. 570–571.

källmaterial,⁴ att det vid några tillfällen under senare år tagits initiativ för att uppdatera den klassiska källkritiken,⁵ och att både *Historisk tidskrift* och *Scandia* de senaste åren har haft temanummer om metod. Blickar vi bortom Norden kan det konstateras att den kvantitativt inriktade tidskriften *Historical Methods* lever i all välmåga, liksom den afrikanska metoddidskriften *History in Africa*.⁶ Vissa historiker har alltså uppenbarligen visat intresse för metodfrågor.

Vidare har metodundervisningen säkert utvecklats både med hjälp av de metodböcker som publicerats under senare decennier, och tack vare att högskolans utbyggnad gett fler historiker möjlighet att sätta sin prägel på metodkurserna. Likväl tror vi precis som Holgersson och Sanders att teori tillåtits dominera historievetenskapen på metodens bekostnad.

Det är självklart att historia är en levande vetenskap där normer förändras över tid. Historiskt sett kan vi således tala om perioder av helt olika historievetenskaplig professionalism.⁷ I en intressant artikel visar Erik Wångmar att åren 2008 och 2009 baserades en förvånansvärt låg andel av de svenska doktorsavhandlingarna i ämnet historia på otryckt arkivmaterial. Detta kan som Wångmar skriver delvis bero på ämnesmässiga trender eller på att forskarutbildningen efter reformen 1998/99 blivit kortare än tidigare.⁸ Men oavsett skäl kan vi se det som ett uttryck för att historievetenskapen är föränderlig. De senaste årens tillkomst av digitala materialsamlingar och andra hjälpmedel innebär således inte nödvändigtvis något principiellt nytt, trots att digitaliseringen på olika sätt påverkat historikerns vardagliga arbete.⁹ Men om historievetenskapen är föränderlig, och vi äger vetskapen att metodfrågor under en stor del av 1900-talet var en central del av historikernas professionalism, mås-

4. T.ex. Staffan Förhammar, Jonas Harvard & Dag Lindström (red.), *Dolt i offentligheten: Nya perspektiv på traditionellt källmaterial* (Lund 2011); Christian Widholm (2011), "Från massmedium till microsurrogat: Några reflektioner kring den mikrofilmade dagstidningen som källa", *Scandia* 77:2, s. 155–170; Tommy Gustafsson, "Filmen som historisk källa: Historiografi, pluralism och representativitet", *Historisk tidskrift* 126:3 (2006), s. 471–490.

5. Se särskilt temanummer av *Historisk tidskrift* 125:2 (2005).

6. Se Jan Vansina (2009), "Is a journal of method still necessary?", *History in Africa*, 36, s. 421–438.

7. Rolf Torstendahl, *The rise and propagation of historical professionalism* (London 2015).

8. Erik Wångmar, "Historia – ett ämne för arkivnötare? Om användningen av otryckt källmaterial från arkiv i doktorsavhandlingar i historia 1969–2009", *Scandia* 77:2 (2011), s. 108–125.

9. Jennifer Rutner & Roger C. Schonfeld, *Supporting the changing research practices of historians* (Ithaca 2012); Daniel Alves, "Introduction: Digital methods and tools for historical research", *International Journal of Humanities and Arts Computing* 8:1 (2014) s. 1–12.

te frågan ställas vilken roll metod egentligen spelar för dagens historiker.

Bryr sig svenska historiker om metodfrågor?

Huruvida svenska historiker hyser stort eller litet intresse för metodfrågor behöver klarläggas. Därför har vi, som ett test, gått igenom samtliga avhandlingsrecensioner i *Historisk tidskrift* åren 2013–2014, totalt 28 texter. Vi är medvetna om att avhandlingsrecensioner inte är en spegling av historievetenskapen som sådan, bland annat eftersom opponenter vid en doktorsdisputation har till uppgift att kontrollera att avhandlingsförfattaren levt upp till vetenskapens minimikrav där omsorgsfullt metodarbete är en given del.¹⁰ Ändå menar vi att avhandlingsrecensionerna bör kunna ge en fingervisning om vilket intresse svenska historiker nu har för metodfrågor.

Vi vill också göra klart att vi inte betraktar våra kommentarer som omdömen eller betygsättning av de enskilda recensionerna. En recension kan hålla hög kvalitet ur många aspekter utan att gå särskilt djupt in på metodfrågor och det kan finnas flera skäl till att dessa kommer i bakgrunden. Kanske är till exempel recensentens invändningar mot författarens metodiska avväganden så små att de får stå tillbaka för mer angelägen kritik. Vår utgångspunkt har därför varit att om metodfrågor lämnas åt sidan eller behandlas nonchalant i samtliga eller en stor del av recensionerna, är det tecken på en allmän brist hos dagens svenska historievetenskap. Däremot ser vi det inte som en brist om enstaka recensioner koncentrerar sig på andra frågor.

Metoddiskussion i avhandlingsrecensioner

Recensenternas metodmedvetenhet kan visa sig på olika sätt: Antingen genom kommentarer om den metoddiskussion avhandlingsförfattaren förhoppningsvis för i inledningen av avhandlingen, eller genom kommentarer om dennes praktiska tillämpning av metod i behandlingen av källorna – eller givetvis båda. I det senare fallet, när recensenten enbart diskuterar författarens tillämpning av metod och inte dennes metoddiskussion, är det möjligt att ordet metod inte nämns i recensionen. Att då

10. För en utförlig analys av historievetenskapliga recensioner som genre, se Cecilia Trenter, *Granskningsretorik och historisk vetenskap: Kognitiv identitet i recensioner i dansk Historisk tidsskrift, norsk Historisk tidsskrift och svensk Historisk tidskrift 1965–1990* (Uppsala 1999) s. 192.

avgöra huruvida recensenten ser sina synpunkter som metodkritik eller inte är omöjligt. Därför har vi något generöst inkluderat allt vi själva identifierar som metodrelevanta diskussioner.

Som sådana metodrelevanta diskussioner har vi räknat alla avväganden som systematiserat undersökningen genom att hjälpa författaren vid: insamlingen av källor, bearbetningen av iakttagelser och förmedlingen av resultat.¹¹ Detta breda synsätt innebär att metod omfattar hela processen mellan teori och källmaterial. Våra metodologiska val är viktiga eftersom de naturligtvis avgör vilken slags kunskap en historisk studie representerar. Konkret har vi som metod räknat:

- analysverktyg och tillvägagångssätt;
- kategoriseringar, klassificeringar och definitioner;
- urval, inklusive geografiska och kronologiska avgränsningar där dessa av recensenten betraktats som metodiskt relevanta;
- källkritik;
- diskussion av hur olika källtyper kan tolkas;
- statistik;
- komparationer;
- metodiskt relevant teorianvändning;
- principiell metodkritik;
- avhandlingens disposition.

Av de 28 undersökta recensionerna har 22 skrivits av personer med tydlig koppling till svensk historievetenskap i bred bemärkelse – 13 är verksamma som historiker, fyra är idéhistoriker, fyra är ekonomhistoriker och en är rättshistoriker. De återstående sex recensionerna är författade av en svensk namnforskare samt fem utländska forskare med olika disciplin-tillhörighet. Samtliga recensioner har beaktats, men huvudvikten har i den följande analysen legat på de som är skrivna av representanter för den svenska historievetenskapen inklusive idéhistoria, ekonomisk historia och rättshistoria. Trots att inställningen till metod rimligen skiljer sig en del mellan de historiska ämnesdisciplinerna har vi här inte sett anledning att hålla isär dem, utan har i stället kommenterat recensen-

11. Däremot inte rena tekniker, som till exempel kunskap i äldre handskrift eller främmande språk. Ej heller påpekanden om akribi i förhållande till källor, litteratur och referenser eller diskussion av enskilda tolkningar.

tens ämnestillhörighet om den i något fall varit värd uppmärksamhet.

Genomgången av avhandlingsrecensioner i *Historisk tidskrift* åren 2013–2014 ger vid handen att opponenter har visat ett relativt stort intresse för metod. Samtliga svenska recensenter kommenterar på ett eller annat sätt metodiska inslag i avhandlingarna. Det finns därför skäl att revidera uppfattningen att historiker inte bryr sig om metodfrågor. Visserligen är avhandlingsrecensioner inte en direkt spegling av historievetenskapen. Det kan tänkas att metodfrågor ges större uppmärksamhet här än i andra sammanhang. Likväl är det slående att praktiskt taget alla avhandlingsopponenter valt att diskutera någon metodfråga.

Vilka aspekter av metod är det då som behandlas? En majoritet av recensenter tar upp någon form av urvalsfråga. Vilken typ av källor, vilka geografiska områden eller vilken tidsperiod som har valts eller borde ha valts för att bäst besvara forskningsfrågan berörs av de allra flesta recensenterna.¹² Ett flertal recensenter kommenterar också källkritiska aspekter av det undersökta materialet eller det de uppfattar som avsaknad av källkritiskt förhållningssätt hos avhandlingsförfattaren.¹³ Kanske är det ett uttryck för den fixering vid källkritik som har tillskrivits svenska historiker.¹⁴ Andra metodfrågor diskuteras mer sällan, men det kan förklaras med att grepp som komparationer, statistik eller kategoriseringar inte är relevanta i alla avhandlingar. Samtliga dessa metodgrepp berörs dock av åtminstone någon recensent.¹⁵

Recensenterna diskuterar alltså utgångspunkterna mer än bearbetningen av iakttagelserna. Men vår grundmisstanke – att samtida metoddiskussion saknas eller ersätts av vaga hänvisningar till det dubiösa begreppet ”kvalitativ metod” – har kommit på skam. I flera fall lyfter recensenterna mer eller mindre gillande fram författarnas angreppssätt

12. T.ex. Thomas Kaiserfeld, "Fem delstudier om ansvarsföreställningar under fyra sekel", *Historisk tidskrift* 133:2 (2013) s. 255; Lena Eskilsson, "Upplevelsens poetik", *Historisk tidskrift* 133:2 (2013) s. 278; Jimmy Engren, "A wolf in sheep's clothing? Wool production and expanding capitalism in the periphery", *Historisk tidskrift* 134:1 (2014) s. 78–79.

13. T.ex. Mattias Tydén, "Flyktingars livsval", *Historisk tidskrift* 133:3 (2013) s. 518; Lars Berggren, "Arbetarrörelsens ledare", *Historisk tidskrift* 134:1 (2014) s. 97–98.

14. Rolf Torstendahl, "Källkritik, metod och vetenskap", *Historisk tidskrift* 125:2 (2005) s. 210.

15. Peter Hedberg, "Svensk företagsetablering i Libanon under efterkrigstiden", *Historisk tidskrift* 133:2 (2013) s. 292; Jimmy Engren, "A wolf in sheep's clothing? Wool production and expanding capitalism in the periphery", *Historisk tidskrift* 134:1 (2014) s. 81; Thomas Jonter, "Den svenska aktiva utrikespolitiken och Östeuropa", *Historisk tidskrift* 134:2 (2014) s. 299. Av dessa tre är två (Hedberg och Jonter) verksamma som ekonomhistoriker.

med analysverktyg som prosopografisk metod, S D Smiths typologi eller Faircloughs diskursanalys.¹⁶ Behov av begreppsprecisering identifieras för att författaren ska kunna nå längre i analysen.¹⁷ När en avhandlingsförfattare någon gång faktiskt talar om "kvalitativ textanalys" utan att precisera eller följa upp detta, kritiserar det av recensenten.¹⁸ En annan recensent kritiserar författaren för att inte ha preciserat vilken sorts diskursanalys som genomförs.¹⁹ Om problemet med slentrianmässiga hänvisningar till kvalitativ metod eller innehållsanalys av berättande källor faktiskt finns, tyder vår läsning av recensionerna på att problemet ändå inte lämnas obeaktat av forskarsamhället.

Men om det är regel att recensenterna kommenterar den praktiska metodtillämpningen är det däremot inte alls självklart att de för upp sina metoddiskussioner till en metanivå. Eller med andra ord: Det är inte säkert att de i sin recension berör i vilken utsträckning författaren själv har redovisat eller underlåtit att redovisa avhandlingens metodiska överväganden och mer principiella metodkritik. Vissa recensenter gör det förvisso,²⁰ men inte alla. Här kan vi möjligen se en antydning till att metod visserligen inte nonchaleras, men ändå har en underordnad och framför allt praktisk snarare än principiell betydelse i dagens historieforskning. I detta avseende kan den vetenskapliga medvetenheten skärpas. För att kunna avgöra om iakttagelsen är rättvis krävs dock djupare studier.

Vidare studier?

Den lilla teststudien ovan ger några preliminära svar men frågetecken kvarstår rörande historikers relation till metodfrågor. För att kunna dra säkra slutsatser om historikers relation till metod behöver en större studie genomföras. Vi ser två olika vägar. En möjlighet kan vara att studera inslagen av metod i doktorsavhandlingar eller andra större studier i his-

16. Lars Berggren, "Arbetarrörelsens ledare", *Historisk tidskrift* 134:1 (2014) s. 92; Samuel Edquist, "Nationalismen–nordismen 5–0", *Historisk tidskrift* 134:2 (2014) s. 290; Maria Sjöberg, "Soldatmission vid 1900-talets början", *Historisk tidskrift* 134:3 (2014) s. 527.

17. Karin Hassan Jansson, "Jakt i tidigmodern praktik och politik", *Historisk tidskrift* 133:2 (2013) s. 269–270.

18. Orsi Husz, "Från levande musik till högtalarekonomi", *Historisk tidskrift* 134:4 (2014) s. 729. Det kan noteras att Husz är lektor i ekonomisk historia.

19. Kirsti Niskanen, "Pornografisk press som samhällsföreteelse och genusfråga mellan 1950- och 1980-talen", *Historisk tidskrift* 133:3 (2013) s. 527.

20. Förutom Husz (2014) som ovan, se också t. ex. Jan Samuelsson, "Donationer under förhandling", *Historisk tidskrift* 134:2 (2014) s. 285; Samuel Edquist, "Nationalismen–nordismen 5–0", *Historisk tidskrift* 134:2 (2014) s. 287.

toria, alltså att systematiskt göra det som är en delmängd av respektive opponents uppdrag.²¹ Då kan vi få klarhet i om det är en tillfällighet eller ej att bara ett fåtal av recensenterna 2013–2014 diskuterar metod på ett mer principiellt plan. En annan möjlighet vore att undersöka metodundervisningen vid ett antal svenska lärosäten. Wångmar framkastade i sin studie att inriktningen på metodundervisningen kan vara en förklaring till nedgången i historikers användning av otryckt arkivmaterial,²² och en studie av metodundervisningen kunde över huvud taget bringa klarhet i vad historievetenskapen i dag betonar och vad studenterna har svårast att klara. Det vore värdefullt att få bättre kännedom om såväl flaskhalsar i lärandet som välfungerande metodkurser.²³ Därifrån kan sedan diskussionen föras vidare om vilka som i nuläget är historievetenskapens verkliga metodproblem. Kanske behöver vi tydliggöra exakt vad historiker gör men studenter har svårt att göra från dag ett, när man sätter sig i arkivet med ett historiskt källmaterial framför sig och ska försöka genomföra den historievetenskapliga operationen.

21. Möjligheten av en sådan studie påtalas också av Martin Gustavsson & Yvonne Svanström, "En bred palett av metoder för historievetenskaperna", *Historisk tidskrift* 133:3 (2013) s. 326.

22. Wångmar (2011) s. 115–116.

23. Jfr Laura M. Westhoff, "Historiographic mapping: Toward a signature pedagogy for the methods course", *Journal of American History* 98:4 (2012) s. 1 114–1 126.